

גדר החיוב להניח תפילין כל היום

סיכום שיעור של הרב שמואל טל

שיטת הרמב"ם

דברי הרמב"ם

כתב הרמב"ם בהל' תפילין פ"ד הכ"ה: "קדושת תפילין קדושה גדולה היא, שכל זמן שתפילין על ראשו של אדם ועל זרועו, הוא עניו וירא, ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה, ואינו מהרהר מחשבות רעות, אלא מפנה ליבו לדברי האמת והצדק. לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום, שמצותן כך היא. אמרו עליו על רב, תלמיד רבנו הקדוש, שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין".

הקשיים בדבריו

מתחילת דברי הרמב"ם נראה, שהסיבה לכך שיש להשתדל להניח תפילין כל היום, היא ההשפעה הרוחנית המבורכת של המצווה על האדם, אך מיד לאחר מכן מוסיף הרמב"ם "שמצוותן כך היא". וקצת קשה: אם זו צורת המצווה מדוע ראה הרמב"ם צורך לנמק את חיובו בקדושת התפילין? האם אין די לומר שצריך להשתדל כי זו המצווה? מאידך גיסא, אם אין זו המצווה, מדוע כתב הרמב"ם "שמצוותן כך היא"? ועוד, שמהשוואה למקומות אחרים ברמב"ם שבהם מופיע הביטוי "מצוותן" עולה, שהוא מציין את אופן חיוב המצווה או את אופן עשייתה כדינה (אף שיתכן שאין הדין מעכב), ולכן לא יתכן לומר שכוונת הרמב"ם במילים "שמצוותן כך היא" לרווחא דמילתא בלבד, אלא לאופן קיום המצווה, ולכן הדברים צריכים יישוב.

הסבר הפרי מגדים והקושי שבו

הפרי מגדים (בס"ל לז' סק"ב) הסביר שבמילים "שמצוותן כך היא", התכוון הרמב"ם לומר "ומצוותן כך היא", ומעין זה מצינו שהגמרא מתרצת בכדי להבין את דברי המשנה בביצה: "שאפר כירה מוכן הוא" (דף ח ע"א; יעויין שם). על כל פנים, לפי דבריו קצת יותר מיושבת לשון הרמב"ם, מפני שלפי זה לא בא הרמב"ם אלא לתת טעם נוסף לדבר, וניתן לומר שהוא העיקרי וקדושת המצווה היא טעם שני לו.

אלא שקשה להסביר כך ברמב"ם, מפני שסוף כל סוף יש דוחק גם כשמסבירים משנה באופן כזה. ואף אם דרך זו מקובלת בתלמוד בהסבר משניות, הרי זה מפני שהיא נערכה בלשון מקוצרת וברמיזות שניתנו לפירוש בבית המדרש, או לחילופין מפני שהדברים נמסרו בע"פ, או מפני חילופי גרסאות אפשריים. מכל מקום, מאוד לא סביר לפרש כך את דברי הרמב"ם, ואם כתב הרמב"ם "שמצוותן" (בש"ן) - לזו הייתה כוונתו.

יש להבין את דברי הרמב"ם בהל' תפילין כמו בהל' מזוזה וציצית

הרמב"ם בסוף הלכות מזוזה אומר דבר דומה בסגנונו למה שכתב בהל' תפילין (פ"ו הי"ד): "חייב אדם להיזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד. וכל עת שייכנס וייצא יפגע בייחוד שמו של הקב"ה ויזכור אהבתו וייעור משינתו ושגיתו בהבלי הזמן... כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו, וציצית בבגדו, ומזוזה בפתחו, מוחזק לו שלא יחטא". גם כאן ניתן היה לשאול מה הצורך בכל הנימוקים שמוסיף הרמב"ם למצוות מזוזה, ומדוע יש להוסיף דברים על הנימוק הפשוט - "שהיא חובת הכל תמיד". וכך גם יש לשאול על מה שכתב בסוף הל' ציצית: "לעולם יהא אדם זהיר במצות ציצית שהרי הכתוב שקלה ותלה בה כל המצוות כולן" וכו'. ולכאורה צריך להזהר במצות ציצית, כי זו מצוה, וצריך להזהר במצוות. אלא, שצריך לומר שכך היא דרכו של הרמב"ם להוסיף טעמים, נימוקים והסברים למצוה. נימוקים אלה מהווים 'חיזוקים' לאדם, ומניעים אותו להקפיד עליה כראוי. כך גם מסביר הרמב"ם במורה נבוכים ובספר המצוות, וכך היא שיטתו בטעמי המצוות¹, שהעיון בטעמי המצווה גורם להעצמת הקשר של האדם למצוה ולחיזוק רצון האדם לקיימה. דהיינו, מסתבר שהעיקר כמה שכתב הרמב"ם "שמצוותן כך היא", ועניין קדושת המצווה שמופיע לפני כן בא לצורך חיזוק לקיום המצוה.

הנימוק "שמצוותן כך היא" מלמד שההשתדלות להניחן כל היום, איננה השתדלות בכדי. שלא נאמר שלמרות מעלתן הגדולה של התפילין, אין משמעות לכך שהאדם יניחן כמה שיותר. וכמו שאין יתרון למי שיושב בסוכה בשאר ימות השנה, למרות מעלת המצוה. ועל זה אומר הרמב"ם שמצוותן כך היא, ולכן צריך להשתדל להניחן כל היום, כי כך הוא מקיים את המצוה כדבעי. אם כן, 'מצוותן כך היא'. אך מהי המצוה? מעיון במקומות שונים במשנה תורה שבהם משתמש הרמב"ם במונח "מצוותן" (או בכיו"ב), עולה שלעיתים מדובר במצווה מהתורה ולעיתים במצווה מדברי סופרים, לעיתים הדבר מעכב ולעיתים אינו מעכב². על כן יש לברר מה כוונת הרמב"ם בדבריו "שמצוותן כך היא", כאן בהל' תפילין.

האפשרויות השונות בהבנת דברי הרמב"ם

אם נבחון את השאלה ללא התייחסות לדברי הרמב"ם נגלה שיש שלוש אפשרויות סבירות להבנת גדר חיוב מצוות תפילין:

- א. חייב כל אדם להניח תפילין, כל רגע במשך היום. אם הוא אנוס, כגון שאין גופו נקי או שאינו יכול שלא להסיח דעתו, אזי הוא פטור. מכל מקום, בשאר הרגעים חייב מן התורה בהנחת תפילין. וכל המנעות מהנחת התפילין שלא מחמת האונסים הללו, יש בה ביטול מצות עשה.
- ב. צריך אדם להשתדל להניח תפילין כמה שיותר זמן במשך היום, ובכל פעם שמניח מקיים מצווה בכך. מכל מקום אם אינו מניח ברגע מסוים אינו מבטל מצות עשה. ורק אם לא ישתדל בכך, וימנע בלי שום סיבה מלהניח תפילין, הוא יבטל את המצות עשה (ויתבאר יותר גדר זה לקמן, בע"ה).
- ג. אם מניח מקיים מצוה, וככל שיניח יותר יקיים יותר את המצוה. אבל אין הוא מחוייב להניח כמה שיותר.

שלילת האפשרות השלישית והכרעה שחיוב ההשתדלות הוא מדאורייתא

אם נבוא לדון בדברי הרמב"ם, הרי שהאפשרות השלישית כלל לא תיתכן בדבריו, שהרי כתב "צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום שמצוותן כך היא" על חובת ההשתדלות להניחן כל היום. מה שניתן לכאורה לומר הוא שמן התורה אין חיוב להניח תפילין כל היום (כאפשרות השלישית), ואילו מדרבנן יש חיוב שאליו התכוון הרמב"ם במילים "שמצוותן כך היא". אבל נראה שאין אפשרות לומר כך. יותר נראה לומר שלא קיימת חלוקה בין גדר תורה לגדרי דרבנן, מפני שאילו הייתה הפרדה כזו, מוכרח היה הרמב"ם לשיטתו

לציין אותה במפורש (ציון זה עקרוני לעניין הכרעה בספקות, להבדיל בין ספק תורה לספק ד"ס, ועוד יותר לשיטת הרמב"ם שהבחנה הברורה בין גדר התורה לגדרי דרבנן היא זו שמונעת מלעבור על איסור בל תוסיף). מאחר שלא מצאנו חלוקה כזו בהל' תפילין, נראה שמה שכתב הרמב"ם "שמצוותן כך היא" - תוקף הדברים הוא מדאורייתא.

מלבד זאת נראה שמההשוואה למצות ציצית יש ללמוד שמדאורייתא הוא צריך להוסיף כמה שיותר בקיום המצוה. כי במצות ציצית כתב הרמב"ם שלמרות שאין חיוב לקנות בגד שחייב בציצית, "ישתדל אדם להיות עטוף בכסות המחוייבת בציצית". ומקורו של הרמב"ם הוא מהא דעונשים מן שמיא על המנעות מציצית בעידנא דריתחא, וכמבואר במנחות מא ע"א. ומסתמא ענישה זאת היא על ביטול עשה מדאורייתא, וכלשון הגמ' שם: "ענשיתו אעשה". ואם כן ק"ו שהמנעות בלי שום סיבה מהנחת תפילין, יש בה משום ביטול עשה מדאורייתא. כי בציצית הרמב"ם לא כותב "שמצוותן כך היא", ואדרבה, הוא כותב "שאינ אדם מחוייב לקנות טלית ולהתעטף בה". וכשמגדיר "היאך חיוב מצות הציצית" הוא כותב להדיא שהמצוה היא רק "אם יתכסה בכסות הראויה לציצית". ואם בכל זאת חיוב ההשתדלות הוא מדאורייתא, ק"ו שבתפילין שהוא כותב ש"המצווה כך היא" (להיות עליו כל היום) שחיוב ההשתדלות לקיים את המצוה כמה שיותר הוא מדאורייתא.

הכרעה כאפשרות השניה

נותר לנו לברר אם הוא סובר כהאפשרות הראשונה או השניה. ונראה שיש הכרח לומר שהוא סובר כהאפשרות השניה. כי אם הוא היה סובר כהאפשרות הראשונה, הרי שבעצם הוא חייב חיוב גמור כמו כל מצוה שצריך לקיים אותה בכל רגע ורגע. ואם כן הגדרת המצוה לא היתה יכולה להיות תלויה בזה שהוא "צריך להשתדל", אלא צריך להניח בכל רגע ורגע. וזה שיש אונסים, והוא לא יכול להניח ברגעי האונס, זה לא שונה מכל מצוה בתורה, שאונס רחמנא פטריה. וכמו שלא כתוב ש"צריך להשתדל" לשבת בסוכה ביום הראשון או ש"צריך להשתדל" לאכול מצה בלילי הפסח, כי החיוב הבסיסי הוא לשבת בסוכה ולאכול מצה. וברור שאם הוא אנוס, הוא פטור מהמצוה, וכל שנותר לו הוא להשתדל לקיים את המצוה. אבל חיוב כזה, שרק אונס פוטר מלקיימו, אינו מוגדר כחיוב השתדלות אלא כחיוב גמור. ואם בכל זאת הרמב"ם כותב במצות תפילין שצריך להשתדל, משמע שגדר החיוב אינו כמו האפשרות הראשונה, וע"כ שהוא כמו האפשרות השניה.

ביאור גדר החיוב

ובבאור גדר הדבר נראה לומר דבאמת מדאורייתא אין חיוב גמור על כל רגע ורגע. וגדר החיוב הוא להשתדל לקיים כמה שיותר. וכמו שמצינו במצות תלמוד תורה, ובמצות אהבת ה' והליכה בדרכיו, והתדבקות בו ובחכמו ובכיבוד לומדי תורתו ובהאבת הריעים ובחזרה בתשובה ובסיפור ביציאת מצרים בליל הפסח ועוד ועוד הרבה מצוות שצריך להשתדל להרבות בהם עד כמה שיכול. ואם יש לו סיבות שונות חשובות של עשיית רצון ה', כמו שמפרט הרמב"ם בהל' דעות פ"ג, הוא לא נחשב כמבטל את המצוה בכל רגע ורגע (אף אם אין הוא עומד בגדרים של עוסק במצוה שפטור מן המצוה). ואם הוא למשל, רוצה לשמח את בניו ובנותיו בליל הפסח והוא נמנע באותו זמן מלספר ביציאת מצרים, הוא לא עובר בכל רגע ורגע על ביטול עשה. ואם הוא למשל רוצה לשמח את חבירו, ובאותו רגע הוא לא לומד תורה, הוא גם לא עובר בכל רגע ורגע על ביטול עשה. אמנם אם בלי סיבות חשובות של עשיית רצון ה', האדם נמנע מקיום המצוות מחמת התרשלות וחוסר השתדלות, אזי הוא באמת ייחשב כמי שמבטל את המצוה בכל רגע ורגע. והמקרים הללו שחכמים הגדירו שפטור

מלהניח תפילין, הם לא גדרו דאורייתא, אלא הם גדרים שקבעו חכמים שבהם אין לו לקיים את המצוה. ופשוט שהוא צריך להשתדל לא להרחיב שלא לצורך את הפטורים הללו. אבל חיוב ההשתדלות הזאת קיים גם כשאין לו שום פטור, דגם אז הוא תחת חיוב השתדלות ולא תחת חיוב גמור, שהמבטלו עובר בכל רגע ורגע על מצות עשה.

אפשרות שחיוב ההשתדלות הוא על ביטול הפטורים מהחיוב

ועדיין היה מקום לומר בדעת הרמב"ם שהחיוב הוא להניח תפילין בכל רגע ורגע שהוא יכול ולא חלים עליו הפטורים של התורה. והחיוב להשתדל הוא שלא להגיע למצבים הללו של הפטורים הללו. וכגון להשתדל להמנע מלהגיע למצב שגופו לא יהיה נקי, או להשתדל להמנע מלהגיע למצב שהוא נושא משוי (שאז הוא נפטר מתפילין של ראש), וצריך להשתדל לצמצם שהוא בבית הכסא או בבית המרחץ ולמעט כמה שאפשר מהליכה בבית הקברות, ולמעט בשינה כמה שאפשר, שבכל המקרים הללו הוא נפטר ממצות תפילין. וחיוב השתדלות זה הוא מדרבנן, דמדאורייתא בכל המקרים הללו הוא פטור לגמרי. ועכ"פ אם כבר לא מתקיימים הפטורים הללו, אזי יש חיוב גמור מדאורייתא להניח תפילין בכל רגע ורגע (ונפ"מ שכבר אינו יכול למנוע עצמו בגלל "שיקולים חשובים" של עשיית רצון ה').

שלילת אפשרות זאת

אמנם נראה שאי אפשר לומר כך. ראשית, תמוה מאוד לומר שכל הפטורים הללו כולם הם הפקעות דאורייתא של חיוב המצוה. דלפי זה יצא שכל המקרים של הפטורים שהוזכרו הם כולם גדרו דאורייתא שבהם לא חלה המצוה. שהרי היא אמורה לחול בכל רגע ורגע אלא שבמציאויות הללו התורה פוטרנו, ובאים חז"ל ומטילים עליו חיוב להשתדל לצמצם את הפטורי דאורייתא הללו. שנית, קשה ממה נפשך: אם נאמר שאלו הם מקרי אונס, והתורה מצידה מחייבת בכל רגע ורגע שאפשר, היכן מצינו שאדם יכול להכניס עצמו למצב של אונס שהוא פטור. ולכאורה כל אונס שאפשר לבטלו, לא חשוב אונס. ואם נאמר שאלו הם מקרי פטור, יקשה הק"ו שאמרנו לעיל ממצות ציצית, דמוכח משם שמדאורייתא יש חיוב להשתדל להמנע מהפטורים הללו. שלישית, פשוט הלשון "להשתדל להיות עליו" זה לא להשתדל להיות ראוי להניח אלא להשתדל להניח בפועל. שהרי יתכן שהוא ישתדל להיות ראוי, ואף על פי כן הוא לא יניח. וע"כ שההשתדלות עולה על ההנחה עצמה. ואם ההשתדלות עולה על ההנחה עצמה, מהיכתי תיתי לומר שמדובר רק על ההשתדלות של להיות ראוי. רביעית, קשה ממה נפשך: אם "להיות עליו כל היום" ו"ללובשן כל היום" כולל גם את הזמנים שבהם הוא פטור, בגלל כל הסיבות השונות, לא היה אפשר להפטר בהם מדאורייתא, והיה קשה כנ"ל, כיצד אפשר להפקיע עצמו מהחיוב. ואם זה לא כולל את הזמנים הללו של הפטורים אז זה קשה מאוד בפשט המילים "כל היום". כי אליבא דאמת זה לא כל היום, ובאותם זמנים הוא הרי פטור ואינו חייב כלל. ואי אפשר לומר על זה שמצוותן כך היא. וכל השאלות הללו לא קשות לפי מה שהתבאר בדעת הרמב"ם, דוק ותשכח.

שיטות ראשונים נוספות

מלבד שיטת הרמב"ם ישנן שתי שיטות ראשונים מרכזיות:

א. שיטה אחת סוברת שמצות תפילין מה"ת היא רגע אחד ביום, ואלו הנחת תפילין בשאר היום הוא מידת חסידות. כך נקטו הריטב"א וסיעתו. ויש להוסיף, שאע"פ שהנחת תפילין בשאר היום היא מידת חסידות בלבד, מ"מ, ניתן לברך על כל הנחה והנחה, מאחר שאותן שיטות ראשונים סוברות שמותר לברך על

מידת חסידות גם בענינים אחרים, ואף אם אין לברך על מידת חסידות, מכל מקום חכמים תיקנו את הברכה גם בכהאי גוונא, דזהו קיום מצוה מן המובחר מדבריהם.

ב. השיטה השניה סוברת, שיוצאים ידי חובה אף בהנחה של רגע אחד ביום, אולם אפשר וראוי להניח תפילין כל היום כולו ובכך מקיימים מצווה דאורייתא. בשיטה זו ניתן למנות את השאלות בפרשת בא (פרק מה), ששם מובה שהמניח פעם אחת קיים את המצוה אך "לא שלים חיובא", וכן החינוך שכתב במצות תכב "שנצטוונו להניח כל היום", והמנחת חינוך במצוה שעז כתב שאם הניח פעם אחת ביום שוב לא עבר, וכן היא שיטת הר"ן. מסוגיות הגמרא עצמן קשה להכריע באופן ברור כשיטת ראשונים מסוימת.

פסיקת ההלכה

מכלל הדברים האמורים עד כה, למדנו שישנם שלוש שיטות בראשונים:

1. חיוב מה"ת להשתדל להניח תפילין כל היום.
2. מה"ת להניח תפילין רגע אחד בכל יום, ובשאר היום כשיניח יקים מצוה מה"ת.
3. חיוב מה"ת להניח תפילין רגע אחד בכל יום, וממידת חסידות להניח בשאר היום.

כדי לפסוק במחלוקת זו יש לבחון את הענין מכמה כיוונים. ראשית מדובר פה על ספק תורה, ולכן לכאורה במציאות כזאת יש להחמיר, אך בנידון דידן הענין מורכב יותר. ידוע שאסור להסיח את הדעת מן התפילין, ועל כן חייבים לברר מהו גדר היסח הדעת (לסיכום שיעור של הרב טל בנושא לחץ כאן), ואפשר שמפני חשש היסח הדעת נכריע לקולא במחלוקת, ולא לחומרה. מאידך גיסא, ישנו שיקול להחמיר ולפסוק שיש להניח תפילין כל היום, שהרי גם לפי השיטה הראשונה וגם לפי השיטה השניה יש להניח כל היום. אם כן, שתיים משלוש השיטות דווקא סוברות שצריך להניח. שיקול חשוב נוסף הוא דברי השו"ע. יש לציין, שבמחלוקת ראשונים שאין להם הכרעה ברורה מצד הגמרא, למנהג יש משקל גדול, והכלל בידינו "כל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג", ולכן חשובה מאוד דעת השו"ע בסוגיתנו. וכך כתב השו"ע בס' לז סע' ב: "מצותן להיותם עליו כל היום, אבל מפני שצריכים גוף נקי שלא יפיח בהם ושלל יסיח דעתו מהם ואין כל אדם יכול לזהר בהם, נהגו שלא להניחם כל היום...". נמצאנו למדים שמן הדין נפסק שמצוות תפילין היא להניח כל היום, ומה שאין אנו מניחים הוא מתוך זהירות בקדושתם. על כל פנים, מי שידוע בעצמו שיכול להזהר מדברים אלו שמנה השו"ע, צריך להניח כל היום. ואפילו אם נאמר שדעת השו"ע שגם היכול להיזהר - לא יניח, מ"מ בנקודה זו, אין לומר שהמנהג הוא לא להניח, שכן מנהג מכריע הוא מנהג שרווח בכל ישראל, ובנקודה זו, אין מנהג ברור בכל ישראל, רק בקרב יחידים שהיה ביכולתם להניח, ומנהג שכזה אין בכוחו להכריע את הכף לצד זה או אחר.

בנוסף יש לחקור מדוע מחמירים בספק תורה: אפשר, שהחיוב להחמיר הוא מצד התורה שמצווה גם במקרה שיש ספק באחד מדבריה להחמיר בו. מצד שני אפשר שהחיוב להחמיר הוא מדברנו, שציוו להחמיר מפני חשש לעבור על ציווי מה"ת. לפי הכיוון האחרון, אפשר, שדווקא באיסור גמור חכמים החמירו אך כאן שהחיוב הוא רק להשתדל אין צורך להחמיר. אך יתכן שיש לדחות זאת, שכן ישנם כמה מקרים דומים למקרה שכזה ולא מצינו שהפוסקים הקלו בזאת.

סיכום

לפנינו מחלוקת ראשונים בלתי מוכרעת, ובכל מקום שהלכה רופפת
בידך הלך אחר המנהג. את המנהג אנו מבררים על ידי השו"ע שפסק שהמצווה
היא להניח כל היום, ומה שאין מניחים הוא מפני היסח הדעת ונקיות. מעבר לזה,
חוזר הכלל הרגיל של ספיקא דאורייתא לחומרא. לכן מן הדין, אדם שיודע
בעצמו שראוי הוא להניח צריך להניח כל היום. גדר החיוב הוא כזה שצריך
להשתדל להניח כמה שיותר. יש צידוק לשקול שיקולים שונים של עשיית רצון
ה' שעשויים לבטל לפעמים את קיום המצוה.

1 שלא כשיטת הטור, שסובר שאין עניין בחקירת טעמי המצוות, וקצת משמע שגם ריה"ל מחזיק
בדעה דומה.

2 מקומות שבהם המצווה מהתורה: הל' שקלים א, ה. הל' יבום וחליצה ד, ד ושם הלכה ו. הל'
קריאת שמע א, י. ; מקומות שבהם המצווה מדרבנן: הל' תפילה ג, א. הל' עירובין ח, יא. הל' לולב
ז, כ. ; מקומות שבהם אין הדין מעכב: הל' תפילה ג, א. הל' ביכורים י, יד. הל' קריאת שמע א, יב.